MÉG EGYSZER — UTOLJÁRA? — A HARTVIK LEGENDÁRÓL.

I.

A Hartvik legenda kérdése oly fontos, hogy, ámbár ép e folyóiratban már sokat irtak róla, még mindig nem felesleges arról beszélni. A legújabb időig úgy sem sokat foglalkozott vele történetirásunk s ez magyarázza csak meg, bár szintén nem kellőképen, hogy oly kiváló tudósok mint Érdy, Endlicher és legújabban még M. Florianus, a Frankfurtból Pestre került codexet tarták legtökéletesebb példányának s ezt a véleményt alig két éve még Karácsonyi János is hirdette, itt a Századokban, a »Kik voltak az első érsekek?« czimű értekezésében.[1]) Mi azonnal rámutattunk felfogása hibás voltára,[2]) s Karácsonyi János most »A Hartvik-vita sarkpontjai« czimű értekezésében tiszteletre méltó nyiltsággal beismeri tévedését, de azután régi tévedését, úgy látszik nekünk, új tévedéssel helyettesíti. Eddig azt állította, hogy Hartvik püspök nem Könyves Kálmán király idejében élt, nem annak ajánlotta művét, hanem a XIII. század valami ismeretlen, czímzetes püspöke volt, s az ajánlás Kálmán herczegnek, II. Endre király második fiának szól, ki, mint egy ideig Halics ura, az »orosz király« czímet viselte; a munka maga pedig a pesti codexben maradt fenn, s a későbbi »magyaros« szövegei a legendának, a melyeket az utókor a pesti codex felfedezéseig az igazi Hartvik legendának tartott, annak csak módosításai; most azonban beismeri, hogy Hartvik Könyves Kálmán király

[1]) *Századok*, 1892. 23. kk. ll., 131. kk. ll. sat. sat.
[2]) *Századok*, 1892. 279. kk. ll.

korában élt, de munkájának a nagyobb legendát tartja, melyről azelőtt M. Florianus nyomán, »kinek állításait még senki sem czáfolta meg«, három kemény pontban kimutatta, hogy csak a XIII. század elején készülhetett.[1]) A pesti codexről, melyet azelőtt a XIII. századra tett, kijelenti, hogy a XII. századból való és szerzőjét, melyről azt tartotta, hogy »nem volt magyar ember,« »járatlan volt az ország törvényeiben,«[2]) most abból az okból, hogy a koronázás jelentőségét elbeszéli, hangsulyozza, a székesfehérvári prépost és káptalan kiváltságait oly részletesen felsorolja, valami székesfehérvári kanonoknak tartja, a ki művét 1170—1180 körül irta, s ebből keletkeztek azután »a magyar nemzetre nézve sérelmes és grammatikailag vagy időrendileg világosan hibás részek elhagyásával« »a magyaros Hartvik-féle legendák«.[3]) Ezzel tehát egy új theoriát állít fel, melynek veleje abban áll, hogy nem az Hartvik püspök igazi legendája, mely magát annak nevezi, mely Könyves Kálmán királynak van ajánlva, mely magyaros, azaz a magyar felfogásnak hódol és tekintély gyanánt szerepelt a magyar egyházban, a magyar nemzet életében: hanem Hartvik igazi legendája az a »legenda« marad, melyet semmi és senki nem mond Hartvik legendájának, mely nélkülözi a Kálmán királynak való ajánlást, mely sérelmes a magyar nemzetre, a magyar felfogásra nézve, melyet Magyarországon senkisem ismert, míg azt a mult század végén Mancini ki nem adta. Ezt a nagy valószinütlenséget, sőt képtelenséget, Karácsonyi úr oly körülményekkel törekszik valószinűvé, elfogadhatóvá tenni, melyek talán, egymagukban véve, ha semmi más nem szól ellenük, valami valószinűséget kölcsönözhetnének theoriájának, de a tekintetbe veendő körülmények összesége mellett számba sem jöhetnek, és teljesen megfoghatatlan volna, hogy Karácsonyi János úr, ki értekezése folyamán az elméleti logikából szép ismereteket tanusít, mikép tévedhetett le annyira az okoskodás helyes ösvényéről, ha nem fejtené meg a dolgot, a mit értekezése elején mond, hogy a kérdést pernek tekinti, melyben magát

[1]) *Századok*, 1892. i. h. 138. l.
[2]) *Századok*, 1892. i. h. 32. l.
[3]) *Századok*, 1894. 19. l.

bírónak képzeli — pedig ügyvéd, vagy még inkább fél — kinek »pótlás végett« visszaküldték ítéletét, azt tehát más uton akarja »megokolni«. Minthogy pedig az efféle visszaküldés mindig, hogy a peres hasonlatot tovább füzzem, bizonyos »orral« jár, ezt az »orrot« akarja Karácsonyi úr, bármi módon — annélkül, hogy maga is tudná, mert jóhiszemüsége minden kétségen felül áll — magáról elhárítani. Nekem nincs itt szándékom tüzetes polemiát folytatni értekezésével és a Hartvik legendáról való felfogásom védelmére ismételni azt, mit már több ízben, a Századok 1884., 1892-iki folyamában elmondtam.[1]) Inkább csak nehány rhapsodicus megjegyzést teszek és némely körülményekre hivom fel az olvasó figyelmét, melyeket, véleményem szerint, szükséges szem előtt tartani, hogy a kérdésben helyesen itélhessen.

Az igazi — vagy mint Karácsonyi úr mondja »magyaros« — Hartvik legendának még nincs oly kritikai kiadása, mint a pesti codexnek M. Florianus Fonteseiben; annak — úgy látszik — a XIII. századbeli reini codexen kellene alapulni, melyben nagyon természetesen megvannak a legenda maior egyes kitételei, mert hisz Hartvik ezt is munkájába olvasztotta. Annyi azonban az eddigi kiadásokból is világos, hogy csak compilatio, vagy — mint Karácsonyi úr mondja, — plagium; de szól-e az ellen, hogy Hartvik műve ne lehessen. Mi Kézay? a ki szintén királynak — Kún Lászlónak — ajánlá művét, vagy a Képes krónika? vagy Thuróczy Krónikája? vagy a középkornak annyi hires, olvasott munkája, melyeket oly időben irtak, mikor már nagy érdem volt, ha valaki valami kéziratot saját munkájába olvasztva fentartott; s a régibb irók művei nem forogtak úgy közkézen, mint forroghatnak mai nap, mikor a könyvnyomtatás úgy szólván örök fennmaradást biztosít minden irodalmi terméknek. Azt sem vonja kétségbe senki sem, hogy vannak a Hartvik legendában némi ellentmondások, mik a különböző elemeknek nem épen leggondosabb összefüzéséből keletkeztek; jelesen a Karácsonyi által idézett esetek közül három — a Szent István tanításáról, trónraléptéről és a halála

[1]) A Hartvik legenda és pesti codexe. *Századok*, 1884. 739. sk. ll., A Hartvik legendáról u. o. 1892. 279. sk. ll.

után történt csodatételekről — [1]) a kis legenda adatainak ügyetlen beolvasztásából származik; de hát a képes krónikában nincs-e ellentmondás, mikor például a X. fejezet Attila halálát 445-re teszi, a XI. fejezet pedig mondja, hogy a magyarok 677-ben. Attila halála után *száz* évvel jöttek Pannoniába? [2])

Nem minden naivság nélkül hivatkozik Karácsonyi úr Hartvik szerénykedésére, annak igazolására, hogy őszinte író, tehát nem irhatott, *mai irodalmi* fogalmaink szerint, összetákolt munkát; okoskodik a pesti codex némi leirási tökéletlenségeiből, a minők, lehet mondani, minden irodában, minden nap előfordúlnak, s a miket a XII. századbeli pesti codex *kibővítője* is, — így mondám, ennél fogva többnek kell tartanunk egyszerü leirónál, mivel Karácsonyi urnak több nehézsége önmagától elesik — szintén elkövethetett. *Lehetetlennek tartja*, hogy a mai Hartvik legendát merte volna — értsük jól: a szerző maga — térdenállva átnyujtani birálat végett Kálmán királynak, a ki tudós ember volt! s az ilyen Hartvik subjectiv érzelmeit elképzelő okoskodást elegendőnek tart annak kimondására, hogy a mai alakú »legenda« nem egészen Hartvik műve, mikor például — lehet mondani bizonyos szenvedélyességgel — tiltakozik azon objectiv, tényleges körülményeken alapuló okoskodásom ellen, hogy a váradi püspökséget Szent István alapította, »mert nehéz elképzelni, hogy a Tiszántúl közepére, e népes magyar vidékre püspökséget ne rendelt volna« és hogy azt az egri egyházmegyéből hasították ki, mikor Eger Váradot északról Szabolcscsal, délen az egri egyházmegyével alig vagy nem is összefüggő Zaránddal, az egész középkoron át mintegy átölelve tartotta.[3]) Különben Karácsonyi úr »azon egyszerű természetes magyarázathoz tartja magát,« »hogy a pesti codex irója előtt semmiféle kész Hartvik codex nem feküdt«, vagyis természetesnek tartja azt, hogy valamely író, anélkül, hogy már valami szöveg kötné, melyből kibontakozni, melyen uralkodni nem tud, mindjárt eredetileg

[1]) *Századok*, 1894. 136. l.
[2]) *M. Florianus* i. h. II. 121, 122. l.
[3]) *Századok*, 1894. 103. l.

úgy csinálja nem nagy terjedelmü művét, hogy abban »ismétlések«, »fölöslegesek«, »szembeötlő ellenmondások« legyenek, felfogás, melyet az a hypotheticus fehérvári kanonok, kinek terhére rója Karácsonyi úr *a pesti codexet*, a más világon aligha fog valami collegialis gondolkodásnak tartani.

Nehéz érteni Karácsonyi úrnak egy más okoskodását is. Említi, a 19. lapon, a magyaros Hartvik-féle »legendákat«, mi alatt csak legenda *példányokat*, nem *külön legendákat* lehet érteni. »Hogy ez utóbbiak nagyobb része csak 1201 után készült,« — folytatja — »arra elég kézzelfogható bizonyítékunk« van, mert a III. Incze által a legendából kitiltott szavak »utroque jure« »a mondseei és tegernseei codexekben már ki vannak hagyva, másik kettőben pedig más, megütközést keltő szavakra vannak átváltoztatva.« [1] A tegernseei és mondseei codexekre nézve ez okoskodás egészen felesleges, mert azok a XV. századból valók és csak természetes, hogy a pápai rendeletet respectálták: de az eredeti Hartvik legenda keletkezésének idejére abból semmi sem következik. Még kevésbbé következik arra valami a »másik kettőből« — a krakai kiadásból és a corsendonki legendából, — melyek még az »utroque jure« kifejezés tekintetéből sem támogatják Karácsonyi úr állítását, mert azokban »vitiaque jure« »viteque jure« szavakat olvasunk, melyek nem más, megütközést nem keltő szavakra való átváltoztatások, hanem egyszerüen érthetetlen toll- vagy nyomdahibák.[2] és sajátságos Karácsonyi úr ez okoskodásában még csak az, hogy a reini XIII. századbeli codexet hallgatással mellőzi, melyben az »utroque jure« szavak benn foglaltatnak; s ezzel Karácsonyi úr első közleményének végére értem, melyben ő arra az eredményre jut, hogy a »nagy legendát« *kell* Hartvik-legendának neveznünk. Én azonban az olvasóhoz azt a kérdést bátorkodom intézni:

Ha a magyaros Hartvik legenda, kivált *mai* irodalmi szempontból, sok kifogás alá esik, s mind a mellett országos, lehet mondani, kanonszerű tekintélyre vergődött, mi valóbb

[1] *Századok*, 1894 i. h. 20. l.
[2] *M. Florianus* i. h. I. 45. l.

szinü, hogy minden fogyatkozása mellett valami »okos iró, a ki mégis püspökségig felvitte«,[1]) irta a király számára, mint én állítom? vagy hogy azt valami késő compilator rótta össze, ki a püspök által irt, a királynak ajánlott, *még meglevő munkát* ügyetlenül elrontotta, a mint Karácsonyi úr most vitatni jónak látja?

II.

Második közleményében Karácsonyi J. úr, mint valami ujkori Seherezade, szeret mesét mesére, azaz — pardon — historiai kérdést historiai kérdésre rakni; azon kérdés mellett: ki irta a Hartvik legendát, melyik szöveg tartotta fenn az igazi, Kálmán királynak ajánlott művet? e szövegek »szavahihetőségének« kérdésébe bocsátkozik, ámbár maga beismeri, hogy ez a fenti kérdésekkel nincs összefüggésben; és beszél a váradi püspökség alapításáról, a pannonhalmi alapító levélről, az első esztergomi érsekről, szent István születése évéről, a hazai krónikákról sat. sat.. mintha csak Seherezade mulattatná az ő kegyetlen Sachriárját. De míg az »Ezer egy éjszaka« elmés vezér leánya meséivel elmulattatta tyrannusát, és éjszakáról éjszakára meghosszabbítá a maga életét: Karácsonyi úr — nagyon tartok tőle — a maga fejtegetéseivel még a reggelt sem érte volna meg. Én sem akarom kitenni magamat annak, hogy a mi Sachriárunk, az olvasó közönség lenyakazzon, vagyis elolvasatlanúl sutba dobja nyomtatott papírosunkat, s azért nem merek nagyon hosszadalmaskodni; újra arra hivatkozom tehát, mit már másutt mondottam, s Karácsonyi J. úrnak csak egy-két megjegyzésére válaszolok, melyekre másutt nem volt alkalmam reflectálni. Karácsonyi úr, miután elmondta, hogy szent Adalbert addig, míg püspökké lett, »katona volt«, kijelenti, hogy: *nagyon* tévedt Pauler Gyula, mikor azt irja, hogy *csak* a kaminieci . . . feljegyzések teszik szent István születési évét 975-re, mert a heinrichaui cistercita évkönyvek és az Annales Silesiaci compilatiója mind egyhangulag állítják, s e forrásokra nézve idézi Zeissberg szorgalmas művét a lengyel történetirásról, de úgy látszik, hogy

[1]) *Századok*, 1894. 5.

az is csak úgy olvasta, mint XIV. Benedek művét »De beatificatione servorum dei«, mikor az első érsekről írt, mert magából Zeissbergből megtanulhatta volna, hogy a heinrichaui cistercita évkönyvek a XIV. századból, a silesiai annalesek pedig épenséggel a XV. század második feléből valók, a régibb lengyel források felhasználásával készültek, jelesen a heinrichaui cistercita évkönyvek *a kaminieci* annaleseken is alapulnak.[1]) A mióta pedig az ujabb történelem a kútfők elemzésével foglalkozik, nem vesz többé minden adatot, mely valahol előfordul, külön bizonyítéknak, hanem a derivált forrásokat mellőzi, és bizonyításában csak a lehető eredeti alapra fektet súlyt.

Nem bocsátkozom itt annak vitatásába, hogy Szent István alapított-e tíz püspökséget vagy nem? a mi — mellesleg mondva — megvan nem csak a szerintem igazi Hartvik legendában, a minél fogva mellette bizonyos praesumptio, ha nem is juris et de jure szól, hanem a nagy legendában is, vagyis abban a műben, melyet Karácsonyi J. úr *most* az igazi Hartvik legendának tart: csak azt jegyzem meg, hogy a »bihari« püspök elnevezést nem lehet aequiparalni az »erdélyi« vagy »szerémi« elnevezésekkel, melyek bizonyos országrész nevei, míg Bihar, bár mit tart is a localis patriotismus, még se más mint megye, s azért maga Karácsonyi J. úr is, finoman bár, de nem szigor nélkül, rendre utasít, mikor meggondolatlanúl e kifejezéssel élek, »Biharban ne lett volna püspökség«, és ő zárjel közt a »Biharban« után hozzá teszi: »tán Biharon?«[2])

Krónikáinkról, jelesen a Képes Krónikáról én azt tartom, és velem mások is, hogy meglehetős laza compilatiói régibb töredékeknek.[3])

Sok iró — magyar, külföldi — foglalkozott már e kérdéssel; de Karácsonyi úrnak, mint a franczia radikalisoknak a franczia forradalom története, a képes krónika, úgy látszik: un bloc. Clémenceau és társainak a Constituante

[1]) *Zeissberg* i. h. 38, 116, 135. ll.
[2]) *Századok* 1894. 101. 104. ll.
[3]) Véleményem bővebb megokolását l. A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. 469. sk. ll.

leghumanusabb intézkedései és a Convention és a Comité du salut public legőrjöngőbb kegyetlenségei egyformán jók és helyesek; Karácsonyi J. úrnak a Képes Krónikának minden állítása szentirás, s ép úgy megtámad engemet, mert a Képes Krónika alapján el nem hiszem, hogy a váczi püspökséget I. Géza — bocsánat: I. Gecse — alapította, mint a hogy megtámadták Clémenceauék Sardout a »Thermidor« miatt, a melyben Robespeirre kegyetlenségét megbélyegezi. Szerencsére Karácsonyi urnak nincs annyi hatalma, mint volt — legalább néhány éve — Clémenceau urnak Francziaországban, mert különben nem jelenhetett volna meg dissidens véleményem a váradi püspökségről, melynél fogva a kérdéssel — Karácsonyi úr szerint — megint ott vagyunk a hol a hires mádi *izraelita*,[1]) és most nem írhatnám ki, hogy, bár nagyon sajnálom a mádi regálebérlő esetét (a hogy valami napilap még finomabban fejezte ki, mint Karácsonyi úr az ismert közmondást), ezt a véleményemet még most is fenn kell tartanom. A mi okmányt, adatot Karácsonyi úr felhoz, mind csak azt bizonyítja, hogy *Váradra* püspökséget Szent László király *vitt;* de azt én úgy sem tagadtam, csakhogy abból még nem következik, hogy Szent István tíz püspökséget ne alapított volna, azon a vidéken más, bihari püspökség már előbb ne létezett volna, sőt erre még a váradi káptalan statutumai is némi következtetést engednek, mikor püspökségük alapítását így beszélik el: »Fundavit ipsam ecclesiam . . . instituens *primo* in ea praepositum . . . et *tandem* erexit ipsam in Episcopalem« vagyis először csak káptalant alapított, s azután »végre« lett a váradi egyház általa püspökivé.

Ha László e részeken püspökséget alapított, tette ezt kétségkivül azért, mert arra ott szükség volt. Ha szükség volt, miért habozott, késedelmeskedett? Miért állított fel először káptalant és nem mindjárt — mint természetes lett volna — püspökséget? s itt a legegyszerübb s a legtermészetesebb magyarázat az, hogy már e vidéken püspökség volt, annak felállításával tehát nem kellett sietnie, sőt a dolog természe-

[1]) *Századok*, 1894. i. h. 101.

ténél fogva bizonyos időben [illegible] míg a bihari püspökség váradivá lett, a váradi egyház ... »in Episcopatum [illegible] elhagyhatott.

Nem nevezhette-e a krónika-iró *per anticipationem* váradi püspöknek I. Géza — azaz Gecse — követét, kit Salamonhoz küldött? kérdi Karácsonyi úr; bizonyosan igen! s ez az, mit én állítottam, t. i. hogy a XII. század végének irója a maga kora nevével váradi püspöknek nevezte azt a püspököt, a ki a XI. században még csak bihari püspök volt; de erre mondja Karácsonyi: »Ez már aztán derék bizonyíték, mást mond a tanú, mást jelent ki a bíró«, s költői lendületben még Petőfit is czitálja.[1]) Ellenben nem érthetek egyet Karácsonyival, hogy László a váradi püspökséget már vezér korában p. o. 1067-ben alapíthatta, mert a Képes Krónika szerint László csak uralkodása végén, vadászat közben talált a helyre, melyre a váradi egyházat épité[2]) és nagyon csodálkozom, hogy Karácsonyi úr, kinek az egész Krónika un bloc, ezt az adatát oly souverain módon megvetette.

Nagyon könnyen bánik el Karácsonyi úr a fundatio Sancti Albani-val, mely az ereklyék mellett talált feljegyzéseken alapszik, melynek régisége mellett szól, hogy Lüttich, Namur vidékét még Lotharingia számba veszi, s a mely szerint már I. András idejében volt bihari püspök, kit Leudoinnak hívtak, »és a mai Belgiumból (genere Lothariensi) származván, egyszer rokonait meglátogatandó Lüttichben és Namurban is megfordult.«[3]) Neki I. András, ki *miután trónra lépett,* értekezett a püspökkel = II. András; István — a kiről irja a feljegyzés, hogy »ex pagano cristicola factus« = IV. István, »nem lehettek mások«! a Belgiumból származó Leudoin püspök pedig nem más mint Elvin, ki 1189—1200 közt ült a püspöki széken. Azonban olvasom Bunyitaiban Elvinről: »származása előkelő; *ősi* birtokai vannak mindjárt Várad közelében.«[4]) Rokonságát is megtalálom Fejér Codex Diplomaticusában. Testvére volt Boleszló váczi püspöknek, Vak Béla kereszt-

[1]) *Századok*, 1894. i. h. 102.
[2]) *M. Florian*, II. 198.
[3]) *Századok*, 1894. i. h. 108. l. 1. jegyzet.
[4]) *Bunyitay*, A váradi püspökség története I. 81.

fiának, ki a leleszi [illegible] alapította és az egész országban [illegible] szerzett jószágokat. Elvin se lehetett tehát jött-ment lüttichi vagy namuri belga hospes és nem is értekezhetett II. Andrással trónralépése után, mert akkor már nem élt; Karácsonyi úrnak ez oldal »vágása« tehát, hogy az ő plasticus kifejezésével éljek, meglehetősen csak a levegőt hasítja.[1])

Nagyon szereti Karácsonyi úr a pannonhalmi pseudo-alapító levelet, ámbár *nem egészen;* az tehát neki nem bloc, sőt maga repesztette szét, tanítván, hogy a záradékot nem Szent István idejében, hanem később Vak Béla király kora után írták. Haragszik rám, hogy én az ő nyomán, az egész oklevelet hamisnak tartom.[2]) Ezt még értem. Luther is haragudott — si parva licet componere magnis — Karlstadtra és más reformátorokra, kik túl mentek tanításán, de azt már kevésbbé értem, hogy haragszik, mert én megjavultam, ha nem is mindenben, de mégis őt követem, és nem vagyok többé egy véleményen Fehérpatakyval, a ki az egész oklevelet, a záradékot is, oly fontos okoknál fogva vitatta valónak, hogy azokat csak Karácsonyi úr volt képes megdönteni. »Hogyan készülhetett — kérdi Karácsonyi úr — egy ilyen kornak mindenben megfelelő oklevél pecsétestől, mikor mindinkább megbizonyosodunk arról, hogy az egész Szent-István korabeli kanczellariai praxis Péter királylyal végleg kipusztult Magyarországból.« [3]) Szent igaz, hogy a praxis kipusztult, de nem Szent Istvánnak oklevelei, melyeket, p. o. a veszprémi alapító levelet, még a XIII. század végén is transumáltak; s nem is a kanczellaria írta kanczellariai praxis szerint a pannonhalmi oklevelet, hanem valami hamisító, a ki Szent István okleveleit ismerte és rendkívüli sikerrel utánozta!

Kár Karácsonyi úrnak Hartvik ellenében a szentjobi apátság alapítása tárgyában, Kerchelichre, Matéra, XVIII. századbeli írókra hivatkozni, kik maguk is másod-harmad

[1]) *Századok* 1844. i. h. 104. l.

[2]) Véleményemet a pannonhalmi oklevélről *Századok* 1892. 288. sk. ll. és a Magyar nemzet történetében az árpádházi királyok alatt II. 752. kk. ll. törekedtem megokolni.

[3]) *Századok*, 1894. i. h. 111.

kézből veszik adataikat. Igaz ugyan, hogy a mit a monostor XII. századbeli javairól olvasunk, az, úgy látszik, csakugyan valami régi oklevelen alapszik, de az nem vonatkozik az alapításra, nem nyujt kezességet az elbeszélés más részei iránt, melyek p. o. az alapítás évét 1078-ra teszik, II. Géza királyt Jessének nevezik, s III. István korában már úgy beszélnek mintha I. László akkor már szent lett volna![1]) Felemlíti, mint érvet, a Hartvik-féle legendák hitelessége ellen, hogy szerintük Asztrik »alio nomine Anastasius« lett volna, »a mivel szemben áll a XI. századbeli szerzetesek azon szokása, hogy a német neveket *rendszerint* a szerzetbe való belépés után is megtartották!« E szó »*rendszerint*« megfosztja az egész argumentatiot erejétől, mert megengedi annak lehetőségét, hogy mégis változtatták nevüket, a mint hogy ennek példájául szolgál »Astrik« kortársa querfurti Bruno, a kit más nevén Bonifaciusnak neveztek. Ezt az okoskodásbeli kis gyengeséget egyébiránt fel sem említettük volna, ha Karácsonyi úr nem tüntetne szinte erős, szigorú logikájával.

Mikor lett Sebestyén esztergomi érsekké? igaz, hogy a legenda sehol sem mondja. De ha tekintetbe vesszük, hogy a legenda vagy legendák, Astrikot kivéve az első püspökök közül senkit sem említenek, de a későbbiekről sem szólnak, nem mondják: ki volt az első esztergomi érsek? de Sebestyén kinevezésével ez érseki székre, sorsával hosszasabban, »méter számra véve« — jegyzi meg finom ironiával Karácsonyi úr — foglalkoznak: nem merész a következtetés, kivált ha a pannonhalmi úgynevezett alapító-levéllel összevetjük, hogy itt nem valami második, harmadik, hanem a XI. század legelején élt első érsekről beszélnek, Sebestyént tartják első érseknek.[2]) Ha Karácsonyi úr ezzel szemben megnyugvást és érvet talál abban, hogy Dubravius a XVI. században, ép úgy mint a XV. században, lengyel forrás alapján, Dlugoss, Astrikot — Anas-

[1]) E Kerchelich. Simon Máté-féle adatokról való véleményemet lásd a Magyar nemzet történetében i. h. I. 577. l. 297. jegyzetet. Kerchelichről szólva, jó megemlékezni arról is, hogy neki köszönjük Gercsei János hamis történetét (*Rački*, Mon. Spect. Historiam Slavorum meridionalium VII. 471. sk. ll.), melyet, ha maga nem koholt, ő vezetett be az irodalomba.

[2]) V. ö. *Századok* 1892. 289.

tasiust tartja az első esztergomi érseknek: nem zavarjuk örömét, s már is hosszura nyult czikkünk befejezésekép még csak arra reflectálunk, mit végsoraiban mond: »Pauler Gyula szememre hányja, hogy sportot űzök Hartvik legendájának megtámadásából.« Ezt nem mondtam, nem is volna argumentum vitánkban. Ha a szives olvasó, ki már eddig türelemmel követett, nem röstelli a fáradságot, és felüti Karácsonyi értekezését az első érsekekről, ott fogja találni azt az enunciatiót: »hogy Hartvik olykor olykor nagy *baklövéseket* követ el!« Minthogy a lövés, vadászat: sport, vagy legalább sportszerű, azt találtam, hogy *nem* Hartvik üldözése, hanem Karácsonyi úr bizonyos állítása is »ilyen sportszerü tünemény sorába tartozhatik«.[1] A szives olvasó tehát megitélheti, miben állott Karácsonyi úr sportja 1892-iki czikkében és talán azt is találja — s én nem is mondok neki ellen — hogy e sporttal idei czikkében sem hagyott fel, sőt azt, lehet mondani, nem minden siker nélkül, folytatja.

PAULER GYULA.

[1]) *Századok*, 1892. 137. 293.